

ÚJ KÖNYVEK

Az új paradigma keresésének útján G. W. Kolodko: *Wither the World? The Political Economy of the Future. I–II. kötet*

New York, Palgrave, 2014

Szokatlan dolog a mai, felgyorsult és főleg a világháló valóságát követő világban az, hogy egy tekintélyes angolszász kiadó térségünkbeli szerzőtől vaskos, kétkötetes monográfiát jelentessen meg. Különösen igaz ez akkor, ha a téma nem a rendszerváltozás és az európai egyesülés sok megoldatlan kérdése vagy a térség irodalmának és történelmének, társadalmának és gazdaságának rögzített útja, hanem a világfejlődés nagy kérdéseinek köre. Utóbbiakról – többek szerint – „eleve csak a centrumországok vezető egyetemének” lehet véleménye, hisz ők rendelkeznek az ehhez szükséges apparátussal és befolyással. Örömmel konstatáljuk, hogy a vezető kiadók nem osztják ezt a neofita túlbuzgóságot.

Nos, úgy tűnik: ha a szakmánkban kedvelt „válság haszna” elmélet¹ nyomvonalát követjük, akkor megállapíthatjuk: e haszon egyik eleme a tanszékeken és a folyóiratokban korábban egyeduralkodó neoklasszikus főáram megrendülése, tételleinek abszolutizálásától óvó, iskolán belüli hangok megjelenése² és a korábban lekecsinylően „heterodoxnak” – népszerűbben: bolondosnak – minősített közelítések befogadása, térnyerése. A dolog természete folytán még évtizedekig megfigyelhető lesz a régi és az új közelítések – egyáltalán nem békés, hanem hatalmi, pénzügyi és presztízsszemponatok diktálta – egymás mellett élése, a valódi párbeszéd hiánya vagy igen korlátozott jelenléte mellett is. És miközben a közgazdaság-tudományi – nem az üzleti vagy pénzügyi – doktori iskolákban és az elméleti – nem multi-

¹ Drazen, A. – Grilli, V. [1993]: The benefit of crisis for economic reforms. *American Economic Review*, 83. évf., 3. sz., 598–607. o.

² Simonovits András [2015]: Közgazdasági modellekről. *Élet és Irodalom*, 59. évf., 1–2. sz.

diszciplináris – lapokban a neoklasszika uralma változatlan, a társadalom, az üzleti világ, a szakma és a társtudományok növekvő elégedetlensége egyre inkább teret kap. Részint az említett – top tíz – körén kívül, de nem kevésbé a könyvkiadásban, a gazdasági publicisztikában, a gazdaságpolitikában és az utóbbit körülvevő – magyarázó, értelmező és néha még jobbitani is kívánó – elméletekben is.³

Grzegorz Kolodko talán a legtöbbet publikáló és külföldön is leginkább ismert és elismert lengyel közgazdász. Munkássága a hazai közvélemény előtt sem ismeretlen, hisz kilenc cikke és két kötete magyarul is megjelent – elsőképp épp e lap hasábjain.⁴ A szerző 2015 januárjáig 35 könyv és 300 fölötti cikk megjelentetéséről számol be intézeti honlapján, idézettségében tucatnyinál is több a százat, három tucatnyinál is több az ötvenet meghaladó említés, ami nem angolszász közgazdászoknál kiemelkedőnek mondható (főleg, ha nem a főáram lapjaiban és témáiról ír). Tudományos munkássága mellett négy alkalommal volt pénzügyminiszter és egyben első miniszterelnök-helyettes, vagyis a döntéshozatal elméleti és gyakorlati kérdéseit belülről is jól ismeri.

Az elmúlt évtizedben szerzőnk ugyan nem szakadt el a gazdaságpolitikai és intézményi elemzéstől, de érdeklődése kitágult. A globalizáció sokrétű kérdései, a világrendszer, a gazdaság és a politika szélesebb összefüggései foglalkoztatják. Magyarul is – és számos más nyelven is – megjelent két monográfiáját épp e kérdéseknek szentelte. Az első kötet⁵ azt a – máig is vitatott – kérdéskört elemzi, hogy mennyire lehet és kell a nyitott gazdaság paradigmáját alapvetőnek tekinteni, s a tartós és versenyképes gazdasági fejlődés és felzárkózás érdekében esélyként és nem veszélyként tekinti a globalizációt. Ez a gondolat visszatér a 117. és további oldalakon, a mostani írás 4. fejezetében, amikor az „új globalizmus”, beleértve az erősödő – bár nem ellenőrizetlen – munka- és tőkeáramlást is, a jövőt tartósan meghatározó folyamatként szerepel. A második monográfia⁶ még tágabbra nyitja az elemzés horizontját. Azt taglalja, hogy a világban végbemenő, a politikai és a gazdasági konjunktúramozgásokon túlmenő átalakulásoknak miféle tudomány, miféle módszertan és annak milyen alkalmazása felelne meg. A 2007–2009-es válság idején megjelent mű

³ Ez utóbbit taglalja sokoldalúan – és ironikusan – *Bod Péter Ákos* [2014]: Nem szokványos gazdaságpolitikák. Budapest, Akadémiai Kiadó című kötete.

⁴ *Kolodko, G. W.* [1990]: Stabilizációs politika Lengyelországban. *Külgazdaság*, 34. évf., 2. sz., 18–33. o. Ez a lapszám visszamenőleg sem érdektelen, mert tartalmazza mindazon alternatív nézeteiket, amelyek a lengyel és a széles értelemben vett posztkommunista átalakulás értékelésében a mai napig is meghatározók.

⁵ *Kolodko, G. W.* [2002]: Globalizáció és a posztoszocialista országok fejlődése. Budapest, Kossuth Kiadó.

⁶ *Kolodko, G. W.* [2009]: Megatrendek. Budapest, Akadémiai Kiadó.

nagy erővel érvel a bevett szellemi és elemzési megoldások meghaladása, a globális szemlélet szükségessége mellett.

Ez a zsáner – a főáramú tanszéki kollégák fanyalgása közepette – sosem vesztette el polgárjogát. Nálunk egykor *Bognár József*, a nagyvilágban egyebek mellett *Joseph Stiglitz*, *Douglass North* vagy *Daron Acemoglu* is élt és él a nagy narratíva eszközével mind a megértés, mind a jobbítás érdekében. Ez a műfaj természetesen igen nehezzé tesz bármiféle szokványos ismertetést, hacsak nem kívánunk terjedelemben a műhöz közelítő ismertetőt írni. Valamennyi felsorolt szerzőhöz hasonlóan *Kołodkót* is az motiválja, hogy a közgazdaságtanban kialakult számos fontos és precíz meglátás, elemzés és törvényszerűség alkalmazása azért sikkad el a gyakorlatban, mert a szakma művelői nem veszik a fáradságot ahhoz, hogy felismeréseiket operacionalizálják, érthetően, helytállóan és valóságghűen elmagyarázzák, és a számukra adott – politikai és gazdasági – helyzetbe illesszék be.

A jelen kétkötetes munka a magyarul 2009-ben közreadott mű közvetlen folytatásának tekinthető mind közelítésmódjában, mind kifejtési technikáját tekintve. A szerző a növekedés, a fenntarthatóság, a világfejlődés várható alakulását tizenkét nagy kérdés köré csoportosítva tárgyalja, ezek a társadalmi elfogadottság, a jövedelemelosztás, az innováció, a népesség alakulása, az állam nem korrupt és elszámoltatható működése, a közérdek érvényesítése és a következő nemzedékek szempontjainak tisztelete köré csoportosíthatók. Ezzel a szerző láthatólag visszatér ahhoz a korábban uralkodó, mostanság pedig a főntebb idézett – bevett és értékelt – szerzők művelte szélesebb közelítéshez, amelyben a gazdaság nem cél, hanem eszköz, a társadalmi folyamatok alkotója és általuk is tétélezett. Ennek megfelelően a 6. fejezet egésze amellet érvel, hogy a közgazdaságtan sosem lehet – a samuelsoni programot követve – értéksemleges elemzési eszköz „bárki” kezében, mert akkor reális veszéllyé válhat, hogy ez pusztán a rablás, a harácsolás és a társadalmi kirekesztés kultuszává silányul (167. és a következő o.). Ezért a releváns közgazdaságtan mindig értéktartalommal bír, jó esetben a társadalmilag lemaradók, a környezeti egyensúly mellett elköteleződve. Ugyanakkor a demokrácia önmagában nem szavatolja a tartós növekedést, mint ahogy a nyugati értékek elterjedése sem, ahogy ezt legutóbb az arab tavasz szemléltethette (171–172. o.).

Ebből pedig nyomban két következmény is adódik. *Egyfelől*: a gazdaságot nem lehet steril módon, önmagában vizsgálni, amire kizárólag a pénzügyi racionalitás, a racionális várakozás és a vagyonmaximáló törekvések jellemzők. Mint a szerző visszatérően igazolja, ezek ideologikus jellegű és egyáltalán nem ártatlan, semleges vagy általános érvénnyel elfogadható föltevések, amelyek bármely elemzés axiómái-

ként szolgálhatnának. Mi több, ezek sok esetben eleve olyan utakat jelölnek ki az elemző számára, amelyek hatására a jövedelmi – és még inkább a vagyoni – egyenlőtlenségek megnöttek, a legfelső 1 százalék elsajátításbeli részesedése az elmúlt negyedszázad során páratlanul megnőtt, és nem pusztán az Egyesült Államokban.⁷

Másfelől: a közgazdász szakmának nemcsak lehetősége, hanem kimondottan kötelessége a gazdasági folyamatok társadalmi hatásainak vizsgálata s az ebből fakadó eredmények hozzáférhető formában való előadása. Utóbbi – gyakorta lenézett – funkciója *Kołodko* szemében az elmélet és eredményeinek alkalmazhatósági peremföltétele. Épp ezért – a szakkönyvekben és saját szakcikkeiben követett eljárástól eltérően – a jelen kötetben számos konkrét példa, mindennapi életből vett analógia, számpélda szemlélteti a bonyolultabb vonásokat. Ilyen például az idősödés hatása a nyugdíjrendszerre vagy az ökoszféra megújulási korlátai, amelyek a gazdasági növekedés maximálását kizárják elvi és gyakorlati szinten is. De ilyenek a népességmozgalmi adatok – vagy ahogy az egyik alfejezet címében is szerepel: a lehetséges új népvándorlás – okozta, mára nagyon is érzékelhetővé vált kihívások. Az, hogy a fejlett országok társadalmi nincs ezek kezelésére fölkészülve sem elvi, sem gyakorlati oldalról, sem érzelmileg, sem értelmileg, aligha szükséges elmagyarázni bárkinek. És *ki az elemzés célközönsége?* Nos, a kifejtés kettősségéből adódóan egyszerre a döntéshozó elit, a szakma és a szélesebb közvélemény. A szerző visszatérően bírálja a túl rövid, túl szórakoztató tömegtájékoztató gyakorlatát, ami a 40 másodperces klipek világával hozzájárul a végletesen leegyszerűsített válaszok elterjedéséhez. És – ahogy a 2. fejezet kibontja – a várakozások főképp akkor „önbejeljesítőek”, ha a pénzpiaci szereplők érdekével ezek egybeesnek.

Miért is lenne baj az, hogy „igen – nem” legyen a válasz egyszerű kérdésekre? Azért, mert a jövőt formáló folyamatok jelentős részét a közgazdaságtanban és a lélektanban, valamint a fizikában egyaránt „*fundamentális bizonytalanság*” néven tárgyalt mozzanatok jellemzik. Vagyis – szemben a sokat hallott közhely állításával – a jövő *nem* megjósolható.

Hogyan vállalkozhat akkor tudós ember arra, hogy – az alcím alapján – a jövő politikai gazdaságtanát alkossa meg? Szerzőnk – a felvilágosodás követőjeként – nem hisz az utópiákban, de bízik az emberi értelemben, általában abban, hogy ha őszinte, érvelő vitákat folytatunk, a legrosszabb kimenetek megakadályozhatók. A

⁷ Ezt a kérdést taglalja nagy visszhangot keltett – a Kossuth Kiadónál magyarul is megjelent – kötetében a francia pop-közgazdász. *Piketty, Thomas* [2014]: *Capital in the 21st Century*. Cambridge/Mass.: The Belknap Press of Harvard University. Természetesen a két szerző nem idézi egymást, bár hasonló forrásokból jutnak – nem teljesen előzmény nélküli – közös eredményükre.

könyv záró fejezeteiben vissza-visszatér az – az érzelmeiktől sem mentes – megfontolás, hogy a tudatosan hamisított, vagy egyszerűen ostobaságból terjesztett *tévhit*ek az információs társadalomban megsokszorozódva fejtik ki kártékony hatásukat. Mivel központi szűrőrendszert fölállítani reménytelen is lenne, a társadalom immunrendszere jelenthet csak védelmet, vagyis a tudatos, tájékozott, önálló, szabadságát és szabadidejét, választásait és környezetét értékelő polgárok tömege, az ezeket ki-termelő oktatási rendszer és a megalapozott ismereteket közvetítő média. Aligha véletlen, hogy a második kötet talán legizgalmasabb fejezete a 12., ami „*a tudás mindent visz*” címmel az információs forradalom hatásait mutatja be, ami a gazdaság, a társadalom és az életmód egészének tartós átrendeződését indította el már a mában is.

Kolodko professzor – különösen munkája második kötetében – nem riad vissza a jövővel kapcsolatos spekulációktól sem. Ugyanakkor világosan jelzi, hol vannak azok a pontok, amiket gondolat kísérletként, és hol azok, ahol – a veszélyeket előre jelző – figyelmeztetésként adja közre. Mindenki, aki foglalkozott már vállalati tervezéssel és stratégiai menedzsmenttel, az tudja, milyen jelentősek ezek a szellemi játékok egy-egy cég üzleti stratégiájának és politikájának, sőt finanszírozási és foglalkoztatási döntéseinek a megalapozásában is.

Fontos sajátossága a tárgyalt kötetnek az, hogy *nem csatlakozik a szakirodalomban ismét jelentős erőre kapott történelmi-intézményi iskola egyik áramlatához sem*. Meggyőződése szerint a vagyoni- és a jövedelem elosztása, a közigazgatás működtetése, a média és a pénzügyi rendszer kellő – közérdeket szem előtt tartó – szabályozása, az állam és a piac termékeny kölcsönkapcsolata – ami nem olthatja ki a gazdasági szabadságot, de megakadályozza a tőzsdekrachok idején rendre lelepleződő szabadosságot – végső fokon politikai kérdés. E tekintetben – sokakat meglepő módon – talán a mai főáramot jelentő elméletek inspirálta közelítést teszi magáévá, ahol a gazdaságpolitika fölülírhatja a történelmi-intézményi adottságokat, a pályafüggőség mellett a pályateremtés is reális esély minden pillanatban. Ekképp a döntéshozók – de a döntésektől és a közélettől magukat tudatosan távol tartók – *felelőssége sem hárítható át senki másra*.

Az értékeit vállaló közgazdaság-tudomány e közelítésben nem szorítkozhat a mennyiségi mutatók pontos kimunkálására és mérésére, hiszen a jólét javulása/romlása nem föltétlen mérhető mennyiségileg. Ezért a hagyományos GDP-alapú elemzéseket egy szélesebb, új mutatószámrendszerrel javasolja fölváltani. Az „*összesített sikermutató*” (414. és a következő o.) 40 százalékból a pontosított GDP-t, 20 százalékból a kikérdezésekkel jelenleg is több szervezet által mért szubjektív jólétet, 20

százalékban az ismét más szervezetek által már mért környezetiállapot-jellemzőt és 20 százalékban a szabadidő és a kulturális javak állapota/értéke mutatóját tartalmazná. A második kötetet a nemzetközi rendszer ellentmondásainak és alternatív fölloldási lehetőségeinek vázlatára és a jövőkutatás terepének számítató előrejelzések zárják a 14. és a 16. fejezetben.

Grzegorz Kołodko kötetét főképp azok fogják értékelni, akik túlságosan szűknek találják a mai közgazdasági doktori képzésekben kialakított kereteket és egy társadalmi értelemben relevánsabb közgazdaságtan kimunkálását sürgetőnek vélik. Bizonyára minden olvasónak lehet hiányérzete vagy épp ellentéte, egyes kérdések kibontása, egyes normatív megállapítások sarkossága vagy némely jövőbeli forgatókönyv életszerűsége tekintetében. Ugyanakkor az sem kérdéses, hogy e nagy – egyfajta pályaösszegzésnek is tekinthető – munkájában a jeles lengyel közgazdász abba az irányba visz bennünket, hogy ne adjuk fel. Az új paradigma e könyv révén sem jött még létre, de cseppekből áll össze a folyó, és van remény. A kötet elején, a nyitó fejezetben azt a kérdést tette föl: miért tévednek oly gyakran a közgazdászok. Elemzését zárva a szerző sajátos megoldást ad, különösen a tartalmi kifejtést lezáró, 15. fejezetben. Az ott „új pragmatizmusként” leírt, racionális, ám társadalmilag érzékeny és a gyakorlati kérdések iránt fogékony, társtudományokra nyitott, jövőorientált közgazdaság-tudomány megalkotására tesz kísérlet. Ennek egyik legfontosabb eleme, hogy áthidalja az egyre összetettebb és közvetlenül kevésbé megismerhető valóság és az ezt leíró, egyre egyszerűbb feltevésekre és egyre gyengébb minőségű bemeneti adatokra támaszkodó modellek közt régóta feszülő ellentmondást (39–42. o.). Ha a gyakorta ismételt iránymutatás tartósan érvényesül – „gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan” –, s tegyük hozzá szerzőnk nyomán: együtt jár a jövő nemzedékek iránti felelősséggel, akkor a kísérletek és a tévedések útján megszületőben lehet az új, innovatív és emberarcú közgazdaságtan.

Csaba László